

JINOYAT PROTSESSI VA UNING HUQUQNI MUHOFAZA QILISH FAOLIYATIDAGI ROLI VA AHAMIYATI

Sarvar Saidov Faxriddin o'g'li
Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti
Yurisprudensiya fakulteti
III bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7809737>

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada o'z mustaqilligini qo'lga kiritgach O'zbekiston Respublikasida sud-huquq tizimining demokratlashtirilganligi va jinoyat-protsessual qonunchiligining liberallashtirilganligi asosida jinoyat prosessi va uning huquqni muhoza qilish faoliyatidagi roli va ahamiyati to'g'risidagi ma'lumotlar, fikr-mulohazalar aks etadi.

KALIT SO'Z VA IBORALAR: Jinoyat prosessi, jinoyat-protsessual qonunchiligi, demokratik huquqiy davlat, jinoyat.

Mustaqillik yillarida O'zbekiston Respublikasida sud-huquq tizimini demokratlashtirish, jinoyat, jinoyat-protsessual qonunchiligini liberallashtirish, inson huquq va erkinliklarining har tomonlama himoya qilinishini ta'minlovchi mustaqil sud hokimiyatini shakllantirishga yo'naltirilgan keng ko'lamli va salmoqli ishlar amalga oshirilganligi bugun xalqaro hamjamiyatning ham katta e'tiboriga va e'tirofiga sazovor bo'lmoqda.

Shunday e'tirofga sazovor bo'lib kelayotgan sohalaridan biri bu — jinoyat prosessi deb aytish mumkin. Buning yaqqol isbotini «Jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchiligi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»¹gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori hamda O'zbekiston Respublikasining jinoyat-protsessual kodeksi² timsolida ko'rish mumkin.

Jinoyat jarayonining asosiy ijtimoiy vazifasi jinoyatga qarshi davlat tomonidan kurashni tashkil etish va amalga oshirishdir. Jinoyat huquqlar himoyalangan davlatda ijtimoiy jamoat munosabatlariga beqarorlashtiruvchi ta'sir ko'rsatadi, ularning izchil rivojlanishiga to'sqinlik qiladi, fuqarolar xavfsizligiga tahdid soladi, shaxslararo munosabatlarni buzadi.

Jinoyatning jamiyatga, jamoat xavfsizligi holatiga yetkazilgan katta zarari davlatni jinoyatchilikka qarshi kurashuvchi huquqni muhofaza qiluvchi organlar va boshqa tuzilmalarni yaratishga, ularning qonun ustuvorligini mustahkamlashga, huquq tartibotini muhofaza qilishga qaratilgan faoliyatini boshlashga va tartibga solishga, jinoyatchilikka qarshi kurashni tashkil etish va amalga oshirishga majbur qiladi.

Jinoyatchilikka qarshi kurashning huquqiy asosi davlatning jinoyat-huquqiy siyosatini amalga oshirishda ularning himoya tamoyilini amalga oshiradigan jinoyat, jinoyat-protsessual va jinoiy huquq normalari majmui hisoblanadi. Ushbu himoya vazifalarini jinoyat-protsessual normalarni qo'llamasdan amalga oshirish mumkin emas. Bu holat jinoyat-protsessual huquqning huquq tizimidagi o'rnini belgilaydi.

Jinoiy jarayon murakkab huquqiy-ijtimoiy hodisa sifatida surishtiruv, dastlabki tergov, prokuratura va sud (sudya) organlarining jinoyat protsessual qonunchiligi normalariga asoslanib, jinoyat sodir etilganligini, sodir etilgan jinoyatda aybdor shaxslarni aniqlashga

¹ <https://lex.uz/acts/-3735818>

² <https://lex.uz/acts/-111460>

qaratilgan faoliyatidir. Aniqlov ishlaridan keyin ularni normalar asosida jazolash ham shu ishlar sirasiga kiradi.

Demokratik huquqiy davlat shaxs huquq va erkinliklari, hayoti, salomatligi, sha'ni va qadr-qimmati, fuqarolarning, butun jamiyatning boshqa manfaatlari, davlat konstitutsiyaviy tuzumini jinoyatlardan himoya qilishni ta'minlashga da'vat etilgan. Bunga, xususan, jinoiy jazo tahdidi ostida taqiqlangan harakatlar doirasi va bunday jazo turlarini belgilovchi jinoyat qonuni xizmat qiladi. Shunday qilib, jinoyatchilikning oldini olishga hissa qo'shadi. Ammo jinoyat sodir etilgan bo'lsa, uni fosh etish, uni sodir etgan shaxsni aniqlash, shu bilan birga noto'g'ri ayblovning, ayniqsa, aybsiz shaxsning sudlanishining oldini olish ham zarur. Aybdorlar adolatli jazolanishi kerak.

Jinoyatlarning oldini olish, aybdorlarni javobgarlikka tortish va jazolash uchun davlatda jinoiy sudlov organlari tizimi mavjud. Uning cho'qqisini jinoiy ishlar bo'yicha odil sudlovni amalga oshirish uchun chaqirilgan sud tuzadi.

Sud faoliyati surishtiruv va dastlabki tergov organlari tomonidan nazorat ostida, ba'zan esa prokurorlar ishtirokida olib boriladigan jinoyatlarni tergov qilishdan oldin amalga oshiriladi. Jinoiy sudlov faoliyati insonning asosiy huquq va erkinliklariga maksimal darajada ta'sir qiluvchi jinoiy jazoni qo'llash, shuningdek, davlat majburlov choralarini (qamoqqa olish, tintuv va boshqalar) qo'llash bilan bog'liq. Jinoyatlarni muvaffaqiyatli ochish va aybdorlarning javobgarligini ta'minlash uchun ham zarur. Shuning uchun u adolatli adolat kafolatlarini va shaxs huquqlarining kafolatlarini yaratadigan protsessual qoidalar bilan qat'iy va batafsil tartibga solinadi. Bu normalar o'z ahamiyatiga ko'ra faqat qonun chiqaruvchi organ tomonidan o'rnatiladi. Qonun bilan tartibga solinadigan jinoyat-protsessual faoliyat sud, prokuror, tergovchi, surishtiruv organlari, shuningdek, fuqarolar va yuridik shaxslar o'rtasida yuzaga keladigan huquqiy munosabatlar shaklida amalga oshiriladi.

Demak, jinoyat protsessi bu surishtiruv, dastlabki tergov organlari, prokuratura va sudning (sudyaning) tashkilotlar, mansabdor shaxslar va fuqarolar ishtirokidagi qonun hujjatlarida nazarda tutilgan va huquqiy munosabatlar shaklida, mazmuni, huquqiy munosabatlari shaklida bo'lgan faoliyatidir. Shundan sudlar tomonidan jinoyat ishlarini qo'zg'atish, tergov qilish, ko'rib chiqish va hal qilish, shuningdek hukmni ijro etish imkoniyati yuzaga keladi.

Ketma-ketlikda ta'kidlanganlar natijasida xulosa qilish mumkinki, mamlakatda huquni muhofaza qilish faoliyatida jinoyat protsessi va uning ahamiyati yuqoridir.

References:

1. S. F. Saidov. Davlatning rivojlanishida huquqiy madaniyatning ahamiyati. SCIENCE AND INNOVATION. International scientific journal volume 1 ISSUE 8. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7443384>
2. S. F. Saidov. Jinoyat va jazoning dolzarbligi. SCIENCE AND INNOVATION. International scientific journal volume 1 ISSUE 8. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7443353>.
3. S. F. Saidov. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI TARIXI — JINOYAT-IJROIYA ISQTIBOLINING POYDEVORI. In an International Conference-Scientific Conference on Multidisciplinary Studies, Published online with E-Conference Series, Hosted online from Moscow Russia.